

УДК 336.7

Скопова О.С.,
аспірант кафедри фінансів,
Сумський національний аграрний університет

Skopova Elena,
Post-Graduate Student of the Department of Finance,
Sumy National Agrarian University

ФУНКЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПЛАТЕЖІВ ТА ОЦІНКА ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ НА МАКРО- ТА МІКРОРІВНІ

Скопова О.С. Функції екологічних платежів та оцінка їх ефективності на макро- та мікрорівні. У статті розглянуто сутність рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів та екологічного податку. Висвітлено основні підходи до вітчизняних науковців до класифікації та сутності функцій екологічних платежів. Проаналізовано динаміку рентних платежів за спеціальне використання природних ресурсів та екологічного податку за 2009–2018 рр. у розрізі державного та місцевих бюджетів. Досліджено динаміку валового податкового розриву та коефіцієнту збирання й основні причини впливу на їх зміну. Проведено оцінку коефіцієнта нерівномірності надходження екологічних платежів до Зведеного бюджету України. Виявлено основні зміни та чинники впливу на показники фіскальної значимості екологічних платежів у структурі доходів бюджетів та ВВП України. Окреслено основні проблеми та шляхи підвищення вищезазначених показників.

Ключові слова: функції податків, фіскальна ефективність, екологічний податок, ресурсні платежі за спеціальне використання природних ресурсів, валовий податковий розрив екологічних платежів, коефіцієнт збирання екологічних платежів.

Скопова Е.С. Функции экологических платежей и оценка их эффективности на макро- и микроуровне. В статье рассмотрена сущность рентной платы за специальное использование природных ресурсов и экологического налога. Отражены основные подходы отечественных ученых к классификации и сущности функций экологических платежей. Проанализирована динамика рентных платежей за специальное использование природных ресурсов и экологического налога за 2009–2018 гг. в разрезе государственного и местных бюджетов. Исследованы динамика валового налогового разрыва и коэффициента сбора и основные факторы влияния на их изменение. Проведена оценка коэффициента неравномерности поступления экологических платежей в Сводный бюджет Украины. Выявлены основные изменения и причины влияния на показатели фискальной значимости экологических платежей в структуре доходов бюджетов и ВВП Украины. Определены основные проблемы и пути повышения вышеупомянутых показателей.

Ключевые слова: функции налогов, фискальная эффективность, экологический налог, ресурсные платежи за специальное использование природных ресурсов, валовой налоговый разрыв экологических платежей, коэффициент сбора экологических платежей.

Skopova Elena. Functions of ecological payments and assessment of their efficiency at the macro and micro level. The constant intensification of production and the increasing man-made load on natural resources lead to their gradual exhaustion both in separate regions and on a planetary scale. Financial support for their reproduction needs to be improved, that is, it is necessary to review the existing system of environmental payments that do not ensure proper reproduction and do not compensate for the damage. Therefore, the study of the classification of functions of environmental payments and their efficiency is relevant enough. Environmental payments in Ukraine include rent payments for special use of natural resources and environmental tax. These payments belong to one area of activity but have different purpose. In the article the author considers the essence and main types of rent for the special use of natural resources and environmental tax. The proportions of their distribution between the state and local budgets are indicated. The main approaches of domestic scientists to classification and essence of ecological payments functions are highlighted. It is noted that the only opinion about the types of functions of ecological payments is absent, but all scientists distinguish the main and secondary functions. The dynamics of rent payments for special use of natural resources and environmental tax for the last 10 years in the context of the State and local budgets has been analyzed. The influence of inflation processes on the dynamics of environmental payments is revealed. The indicators of efficiency of tax administration of ecological payments are analyzed. Namely, the dynamics of the gross tax break and the coefficient of collection and the main factors influencing their change are estimated. An estimation of the coefficient of unevenness of receipt of ecological payments to the Consolidated Budget of Ukraine is conducted. Significant fluctuations of this indicator are revealed. The implementation of fiscal tax functions was estimated through fiscal efficiency. Therefore, the author identified the main changes and factors influencing the indicators of fiscal importance of environmental payments in the structure of budget revenues and gross domestic product of Ukraine. The main problems and ways of improving the above-mentioned indicators are considered. A circle of questions of subsequent research is outlined.

Key words: tax functions, fiscal efficiency, ecological tax, resource payments for special use of natural resources, gross tax gap of ecological payments, coefficient of collection of ecological payments.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із найвагоміших інструментів регулювання політики охорони навколишнього природного середовища в Україні є екологічний податок, який дає можливість оперативно вирішувати фінансові питання стосовно зменшення забруднення об'єктів природних ресурсів. Поряд із ним за спеціальне використання природних ресурсів стягується рентна плата, яка слугує джерелом фінансового забезпечення їх відтворення.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вивченню питання екологічного оподаткування присвячено роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: І. Дрожжина, К. Канонішена-Коваленко, О. Кириленко, Н.С. Крупей, М. Коростелкин, І. Маслова, Ж.В. Піскова, Л. Попова, О.Ю. Тімарцев та ін.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження сутності виконуваних функцій екологічними платежами та аналіз їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Географічне розташування нашої країни та значна кількість наявних природних ресурсів надають доступ до європейського ринку. Проте слід зауважити, що лише за умови ефективного використання вищезазначених ресурсів є можливість досягнення високих темпів приросту економіки країни. Основним інструментом фінансового забезпечення відтворення природних ресурсів на державному та регіональному рівнях виступає система рентних платежів. Рентна плата – це загальнодержавний податок, який стягується за спеціальне використання води та лісових ресурсів, користування надрами, радіочастотний ресурс, транспортування нафти, нафтопродуктів, природного газу та аміаку через територію України [6]. До місцевих бюджетів, відпо-

відно до ст. 64 Бюджетного кодексу України, надходить рентна плата за спеціальне використання води в розмірі 45%, за спеціальне використання лісових ресурсів – 50%, за користування надрами – 25%, за використання рибних ресурсів та диких тварин – 100% [6]. На практиці дані платежі сприяють наповненню доходної частини місцевих бюджетів та вирівнюють економічні умови проведення господарської діяльності суб'єктами підприємницької діяльності.

Ще одним видом платежів є екологічний податок, який, по суті, носить компенсаційний характер за завдану шкоду докільню через використання природних ресурсів. До місцевих бюджетів, згідно зі ст. 69-1, розподіляється 55% даного податку. Екологічний податок в Україні з'явився у 1991 р. Із 1994 по 2010 р. він мав назву «плата (збір) за забруднення навколишнього природного середовища». Із 2011 р. цьому податку повернули початковий зміст і назву. Основною метою існування екологічного податку є стимулювання природоохоронних заходів із метою зменшення негативного впливу на оточуюче природне середовище.

Свій зміст екологічні платежі реалізують під час виконання функцій. У вітчизняній науковій літературі відсутня єдина думка з приводу їхніх видів (табл. 1), та науковці єдині в думці про те, що функції слід розділяти на основні (фіскальна і регулююча) та додаткові.

Поповнення доходної частини бюджетів забезпечується за рахунок виконання фіскальної функції. Оскільки екологічні платежі є одним із методів регулювання діяльності суб'єктів господарювання, то їхній вплив реалізується під час виконання регулюючої функції.

Щодо додаткових функцій екологічних податків, то серед них слід звернути увагу на розподільчу, стимулюючу, контрольну, соціальну та екологічну.

Розподільча функція екологічних платежів полягає у тому, що їх можна розглядати як спеціальний державний інструмент перерозподілу валового внутрішнього

Функції податків, у тому числі екологічних

Автори	Функції						
	Фіскальна	Регулююча	Розподільча	Стимулююча	Контрольна	Соціальна	Екологічна
М. Білик, О. Горбунова, О. Дахно, І. Золотько, Л. Котенко, Й. Кулішер, П. Мельник, І. Озеров, О. Перов, А. Поддєрьогін, А. Соколовська, О. Толкушкін, Г. Фадєєва, В. Федосов, Д. Черник	+	+					
Е. Алісов, Т. Калінеску, М. Кучерявенко	+	+	+	+			
Р.П. Жарко	+	+		+		+	+
С.С. Гринкевич, І.В. Гончарук, М.В. Корягін, Ю.О. Самура	+	+			+		
В. Буряковський, В. Захожай, Л. Омелянович	+	+				+	

Джерело: узагальнено автором на основі [1; 2]

продукту країни для забезпечення вирішення екологічних проблем і досягнення ефективного та раціонального використання природних ресурсів.

Стимулююча функція розглядається як можливість впливу на розвиток екологічно та енергоефективних або скорочення небезпечних виробництв.

Контрольна функція екологічних платежів проявляється у застосуванні їх державою для своєчасного реагування на збалансованість, ефективність та дієвість існуючих податкових ставок і застосованих пільг.

Соціальна та екологічна функції тісно між собою пов'язані та полягають у забезпеченні безпечних умов життя і праці населення, підвищенні екологічної обізнаності громадян, підвищенні рівня екологічності виробництва.

Серед зазначених функцій найважливішою вважається фіскальна, оскільки основним призначенням податків та інших платежів є наповнення державного та місцевих бюджетів для забезпечення матеріального підґрунтя функціонування держави та виконання нею у тому числі екологічної функції [7, с. 26]. Екологічні платежі не є винятком. Проаналізуємо їхню динаміку за останні 10 років, причому окремо проаналізуємо дані екологічного податку та рентних платежів за спеціальне використання природних ресурсів, адже їх сутність різниться.

Дані табл. 2 свідчать про те, що екологічні платежі мають динаміку до зростання. Так, за період із 2009 по 2018 р. рентна плата за спеціальне викорис-

тання природних ресурсів має тенденцію до зростання, що переважно пояснюється індексацією нормативів плати та незначним розширенням реальної бази оподаткування. У 2018 р. загальна сума платежів становила 50086,8 млн. грн, що на 38856,15 млн. грн (або у 345 разів) більше, ніж у 2009 р. Основною причиною такої зміни є саме вплив інфляційних процесів на розмір номінальних платежів за спеціальне використання природних ресурсів, що підтверджується індексом інфляції.

Щодо екологічного податку, то за аналізований період його сума також зростає. У 2009 р. загальна сума фактичної номінальної сплати до Зведеного бюджету становила 1211,82 млн. грн, що на 3709,69 млн. грн менше, ніж у 2018 р. У цьому разі зростання платежів пояснюється постійним зростанням ставок оподаткування.

Наступним кроком проаналізуємо показники ефективності податкового адміністрування екологічних платежів. До них належать валовий податковий розрив, коефіцієнт збирання та коефіцієнт нерівномірності надходження екологічних платежів [8].

Валовий податковий розрив визначається як різниця між фактичним та плановим значеннями показника. Коефіцієнт збирання – це відносний показник, який показує на скільки відсотків виконано планові показники. Він дає змогу виміряти обсяг недоотриманих сум унаслідок ухилення платників від сплати екологічних платежів. Розглянемо значення цих показників за останні 10 років у табл. 3.

Таблиця 2

Динаміка екологічних платежів до бюджетів різних рівнів за період із 2009 по 2018 р., млн грн

Рік	Екологічний податок (збір за забруднення навколишнього природного середовища)		Рентна плата (збори) за спеціальне використання природних ресурсів		Індекс інфляції
	Державний бюджет	Місцеві бюджети	Державний бюджет	Місцеві бюджети	
2009	406,58	805,24	2 624,38	8 606,27	112,3
2010	970,47	961,96	2 928,86	9 780,65	109,1
2011	1 085,38	1 190,50	1 907,37	12 919,04	104,6
2012	1 263,57	1 552,44	2 293,25	15 244,11	99,8
2013	2 364,93	1 534,56	13 860,04	15 002,92	100,5
2014	3 614,48	1 216,43	19 036,13	14 560,56	124,9
2015	1 105,41	1 585,63	39 803,82	2 154,37	143,3
2016	1 619,17	3 368,27	44 092,21	2 516,19	112,4
2017	1 720,79	2 977,65	48 661,13	2 471,20	113,7
2018	2 779,62	2 141,89	45 265,6	4 821,20	109,8

Джерело: побудовано автором на основі [3; 9]

Динаміка валового податкового розриву та коефіцієнту збирання екологічних платежів до Зведеного бюджету України за період із 2009 по 2018 р., млн грн

Рік	Екологічний податок (збір за забруднення навколишнього природного середовища)		Рентна плата (збори) за спеціальне використання природних ресурсів	
	Валовий податковий розрив	Коефіцієнт збирання	Валовий податковий розрив	Коефіцієнт збирання
2009	185,79	118,11	-857,84	92,90
2010	697,15	156,44	-1 700,92	88,20
2011	552,85	132,09	-876,69	94,42
2012	307,88	112,28	-103,27	99,41
2013	527,36	115,64	-1 270,65	95,78
2014	-524,56	90,21	-4 423,43	88,37
2015	-471,93	85,08	-4 648,84	90,03
2016	1 969,90	165,28	-18 142,39	71,98
2017	444,23	110,44	-822,95	98,42
2018	-50,90	98,98	-779,94	98,47

Джерело: розраховано автором на основі [3]

За даними табл. 3, валовий податковий розрив за рентною платою протягом аналізованого періоду має негативне значення, що свідчить про недотримання законодавства платниками та ухилення від сплати рентної плати. Найбільше значення показник мав у 2016 р. – 18 142,39 млн. грн, а найменше – у 2012 р. – 103,27 млн. грн. Щодо екологічного податку, то тут маємо переважно позитивне значення валового податкового розриву. Максимально позитивне значення мали у 2016 р. – 1 969,90 млн. грн, найменше – у 2009 р. – 185,79 млн. грн.

Коефіцієнт збирання за рентними платежами за спеціальне використання природних ресурсів не перевищує 100%, а за екологічним податком – навпаки.

Наступним проаналізуємо значення коефіцієнта нерівномірності надходження екологічних платежів, що дасть змогу оцінити систематичність коливань надходжень до Зведеного бюджету. Цей показник визначається як відношення максимального (мінімального) значення екологічних платежів до їх середньої величини. Значний розрив між максимальним та мінімальним значеннями цього показника свідчить про нерівномірність надходжень коштів до бюджету.

Дані табл. 4 свідчать про те, що за екологічним податком мінімальне значення коефіцієнта надходження становило 0,35, а максимальне – 1,46.

Таблиця 4

Оцінка коефіцієнта нерівномірності надходження екологічних платежів

Вид екологічного платежу	Коефіцієнт нерівномірності надходжень екологічних платежів		Розмах варіації
	максимальний	мінімальний	
Екологічний податок (збір за забруднення навколишнього природного середовища)	1,46	0,35	110,19
Рентна плата (збори) за спеціальне використання природних ресурсів	1,66	0,36	129,32

Джерело: розраховано автором на основі [3]

За рентною платою – відповідно 0,36 та 1,66. Отже, дані таблиці свідчать про наявність значного розриву та нестабільність у надходженнях екологічних платежів.

Наступним етапом нашого аналізу є визначення показників фіскальної значимості екологічних платежів у доходах державного та місцевих бюджетів та ВВП країни, за допомогою яких можна оцінити вплив податкового навантаження на економіку держави.

Дані розрахунків, що відображено на рис. 1 та 2, свідчать про хвилеподібну динаміку. Питома вага екологічних платежів у загальній сумі доходів державного бюджету в середньому становила 4,31% та коливалася від 0,96% у 2011 р. до 7,7% у 2015 р. У складі доходів місцевих бюджетів варіація ще більша. За середнього значення 10,24% коливання відбувалося від 2,37% у 2017 р. до 16,66% у 2012 р. Відповідно до зазначених даних, можна зробити висновок про те, що у структурі доходів державного бюджету екологічні платежі мають несуттєву фіскальну значимість. Щодо місцевих бюджетів, то до 2015 р. значимість екологічних платежів становила до 17%, після – не більше 3,5%. Така ситуація пояснюється змінами в законодавстві щодо розподілу сум рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів між державним та місцевими бюджетами [10].

Щодо фіскальної значимості екологічних платежів у структурі ВВП, то тут також спостерігаються коливання від 1,13 до 2,14 за рентною платою за спеціальне використання природних ресурсів та відповідно від 0,13 до 0,21 за екологічним податком.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, за результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки.

Суми надходжень від екологічного податку на порядок нижче від рентної плати за спеціальне використання природних ресурсів, тому розглядати його як джерело інституційного розвитку місцевих бюджетів не доцільно.

Негативним у розподілі рентної плати між різними рівнями бюджетів є те, що у місцевих бюджетах її суми надходять до загальних фондів, де вони розчиняються і, відповідно, не можуть виконувати свої основні функції. Крім того, норми розподілу даних платежів не врахову-

Рис. 1. Динаміка показників фінансової значимості екологічних платежів у структурі доходів державного та місцевих бюджетів України

Джерело: побудовано автором на основі [3]

Рис. 2. Динаміка показників фінансової значимості екологічних платежів у структурі ВВП України

Джерело: побудовано автором на основі [3]

ють природно-кліматичні та виробничо-технічні умови використання природних ресурсів у різних регіонах.

Подальшого вивчення потребують питання поліпшення системи адміністрування рентної плати за спе-

ціальне використання природних ресурсів та визначення оптимального значення екологічного податку, що стимулює підприємця до екологізації та екомодернізації свого виробництва.

Список використаних джерел:

1. Крупей Н.С. Економічна сутність податків та їх функції. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2012. Вип. 19. С. 36-40.
2. Тімарцев О.Ю. Розвиток функцій податків у сучасних умовах. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 448-454.
3. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu/> (дата звернення: 29.04.2019).
4. Валовий внутрішній продукт. *Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки*: вебсайт. URL: www.minfin.com.ua/economy/gdp/ (дата звернення: 29.04.2019).
5. Канонішена-Коваленко К. Екологічний податок від А до Я. Київ, 2017. 108 с.
6. Кириленко О. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади. Київ: ВІ ЕН ЕЙ, 2015. 396 с.
7. Теория и история налогообложения: учебник / Л. Попова и др. Москва: Дело и Сервис, 2011. 368 с.
8. Піскова Ж.В. Формування системи показників фінансової ефективності податків: теорія і практика. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2016. Вип. 2. С. 174-180.
9. Індекс інфляції. *Мінфін – все про фінанси: новини, курси валют, банки*: вебсайт. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/2018/> (дата звернення: 18.06.2019).
10. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28.12.2014 № 79-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19> (дата звернення: 19.06.2019).